

ἄνθρωπον τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος πτωχὴ καὶ ἀβαθής. Διαγινώσκεται ώς φιλοσοφία τῶν «έτοιμων», οἱ δποῖοι ἀρκοῦνται εἰς τὰ δεδομένα τῆς ἔξωτερης ἐμπειρίας, εἰς τὸ κατ[°] ἄμεσον τρόπον ψηλαφητόν, θεωροῦντες αὐτὸς ώς τὴν μόνην πραγματικότητα. Διὰ τοῦτο ἀνήκει ὁ ύλισμὸς εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, εἰς χρόνους δηλαδή, κατὰ τοὺς ὅποιους ἡ εἰς νέαν ἀκμὴν ἔξικομένη ἐπιστήμη τῆς φύσεως περιορίζεται εἰς τὴν θέσιν καὶ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων ἐκείνων, τὰ δποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν γῆν καὶ τὴν ἐπίγειον ζωήν. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι τοῦ εικοστοῦ αἰῶνος τούναντίον προχωροῦν εἰς τὴν θέσιν τῶν προβλημάτων, τὰ δποῖα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον ώς ὅλον, πρὸς τὸ ἄπειρον. «Διὰ τοὺς μύστας τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης τῆς φύσεως δὲν ὑπάρχουν πλέον ἔτοιμοι ἀπαντήσεις, ὅπως μὲ τόσην κοῦφον εὔχέρειαν ἔπραττεν ὁ ύλισμὸς ἐκεῖνος, ἀλλὰ μόνον ἄλυτα προβλήματα καὶ ἐρωτήματα ἀναπάντητα».

2. Η ΜΗΧΑΝΟΚΡΑΤΙΑ

‘Ο ύλισμὸς εἶναι ἀπόπειρα ἀπαντήσεως εἰς τὸ ἐρώτημα : Ποία εἶναι ἡ ούσια τοῦ κόσμου, ποία ἡ πρώτη ἀρχή, ποῖον τὸ πρᾶγμα καθ[°] αὐτό. Εἰς τὸ ἐρώτημα : τί εἶναι τὸ Γίγνεσθαι καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ κίνησις, ἡ μεταβολή, ἡ ἔξελιξις, ἀπαντᾶ ἡ μηχανοκρατία. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀπαντήσεων ὑφίσταται, ἀν καὶ δχι πάντοτε οὕτε κατ[°] ἀνάγκην, στενὴ σχέσις. ‘Η ιστορία τῆς φιλοσοφίας δεικνύει δτι ύλισμὸς καὶ μηχανοκρατία ἐμφανίζονται συνεζευγμένα πρὸς ἄλληλα. Κατὰ τὸν Δημόκριτον τὸ Γίγνεσθαι τελεῖται ὑπὸ τὴν μορφὴν μηχανικῶν κινήσεων τῶν ύλικῶν ἀτόμων. Τὴν αὐτὴν θεωρίαν ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ Hobbes καὶ Holbach. ‘Η στενὴ αὕτη σχέσις εἶναι φυσική καὶ εὐνόητος προκειμένου περὶ τῆς ύλιστικῆς κοσμοθεωρίας. ‘Ο ύλιστής εἶναι κατ[°] ἀνάγκην μηχανοκρατικός. ‘Αλλὰ πᾶς μηχανοκρατικός δὲν εἶναι δι[°] αὐτὸς τοῦτο καὶ ύλιστής. ‘Απόδειξις οἱ μεγάλοι ίδρυται τῆς νεωτέρας φυσικῆς Γαλιλαῖος, Νεύτων κ.λ., δ Lotze ἢ ὁ σύγχρονος βιολόγος M. Hartmann. ‘Αλλὰ τί εἶναι μηχανοκρατία ; Μηχανοκρατία εἶναι ἡ

θεωρία, κατά τὴν ὅποιαν τὰ πάντα εἰς τὸν κόσμον τελοῦνται καθαρῶς μηχανικά, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τῆς αἰτίας, διὰ καθαρῶς φυσικῶν δυνάμεων, ἃνευ σκοποῦ καὶ μετὰ τυφλῆς ἀνάγκης. Ὁλόκληρον τὸ σύμπαν ἀποτελεῖ συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον αἰτιώδη συνάρτησιν, ὅπου χωρὶς καμμίαν ἔξαίρεσιν ἐπικρατεῖ ὁ νόμος τῆς διαδοχῆς αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος. "Ολα τὰ φαινόμενα τοῦ σύμπαντος, πᾶν δὲ τι γίνεται, κινεῖται, ἔξελισσεται ἢ μεταβάλλεται, εἶναι συνεχῆς ἄλυσος αἰτίων καὶ αἰτιατῶν, τῶν ὅποιων τὴν διαδοχήν, τὴν ἔξι ἀλλήλων γένεσιν ρυθμίζουν σταθεροί, ἀτεγκτοι φυσικοὶ νόμοι. Τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου εἶναι μία αἰώνια, κατὰ μηχανικὸν καὶ τυφλὸν τρόπον συντελουμένη παραγωγὴ τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἡ διαδοχὴ, αὕτη τῶν φαινομένων τελεῖται μετὰ τῆς αὐτῆς ἀναγκαιότητος, μετὰ τῆς ὅποιας ἀκολουθεῖ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ τριγώνου ὅτι αἱ τρεῖς γωνίαι αὐτοῦ ἰσοδυναμοῦν πρὸς δύο δρθάς. Τὸ σύμπαν καὶ ἡ κίνησίς του, τὸ Γίγνεσθαι καθόλου δὲν ἔμφανίζεται κατὰ ταῦτα ὡς ἀδιάλειπτον ρεῦμα, «τὸ ὅποιον ἔκβαλλει εἰς μίαν θάλασσαν, ἀλλ' ὡς θάλασσα, ἡ ὅποια κυματοῦται καὶ ἀνασαλεύει χωρὶς σκοπὸν καὶ χωρὶς νόημα». Εἶναι διαρκῆς μετάβασις ἀπὸ χάους εἰς κόσμον καὶ μία διαρκῆς ἐπιστροφὴ εἰς τὸ χάος. Οὕτω ἔχομεν ἐνώπιόν μας ἔνα σύμπαν ψυχρόν, ἄψυχον, ἔχθρικόν, τὸ ὅποιον καταστρέφει δὲ τι δημιουργεῖ καὶ δημιουργεῖ ἐκ τῶν συντριμμάτων τῆς ἴδιας του καταστροφῆς, ἀδιάφορον πρὸς τοὺς ἀνθρωπίνους σκοπούς καὶ τὰς ἀνθρωπίνας ἀξίας.

Ἐπὶ μέρους μορφαὶ τῆς μηχανοκρατικῆς θεωρίας εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ της εἰς τὸν ὄργανικὸν κόσμον καθόλου, εἰς τὴν ἔξελιξιν τῶν εἰδῶν, εἰς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον. "Ηδη ὁ Καρτέσιος προέβαλεν ὡς πρὸς τὰ ζῶα τὴν μηχανικὴν περὶ αὐτομάτων θεωρίαν του, τῆς ὅποιας τὴν διάδοσιν ηύνοησεν ὁ ἐξοβελισμὸς τῆς ψυχῆς διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς τὴν συνείδησιν. Οὕτω μηχανοποιεῖ ὁ ἴδρυτης τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας τὰ ὄργανικά ὅντα. Τὴν μηχανοποίησιν ταύτην ἐπεκτείνει ὁ Lamettrie καὶ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ εἰρωνεύεται μάλιστα αὐτὸν ἐν τῷ ἴδιῳ του προσώπῳ ὡς μηχανήν. "Εκτὸτε καταβάλλεται προσπάθεια δπως ἔξηγηθοῦν ἐκ μηχανικῶν

καθαρῶς αἴτιων τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, καὶ δὴ τόσον ἡ δύντογένεια ὅσον καὶ ἡ φυλογένεια. Φυσικοὶ καὶ χημικοὶ νόμοι διέπουν καὶ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, τὴν γέννησιν, τὴν αὔξησιν, τὴν μορφοποίησιν, τὴν ἐξέλιξιν. Ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς μηχανοκρατίας ἀποτελεῖ δὲ δαρβινισμός, τ.ε. ἡ ἐξήγησις τῆς γενέσεως, τῆς προϊούσης ἐξελίξεως τῶν εἰδῶν διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, τὴν ὅποιαν ρυθμίζει δὲ ἀγών περὶ ὑπάρξεως. Συγχρόνως μεταφέρεται ἡ μηχανοκρατία καὶ εἰς τὸν ψυχικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὴ καὶ διὰ τοῦ φιλοσόφου Ἐρβάρτου, τοῦ ὅποιου ἡ ψυχολογία εἶναι μηχανική τις τοῦ πνεύματος. Οἱ ύλισταὶ τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος ἀναλαμβάνουν νὰ ἀποδείξουν ἐν δύνματι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὅτι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα διέπουν οἱ αὐτοὶ καὶ τὴν φύσιν μηχανικοὶ νόμοι, ἀφοῦ ταῦτα οὐδὲν ἄλλως τε ἄλλο εἶναι εἰ μὴ προϊόντα ἡ ἐπιφαινόμενα χημικῶν ἀλλοιώσεων τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ. Ἡτο φυσικὸν ἐντεῦθεν νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ ὅλος πνευματικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ πολιτισμὸς καὶ τὰ δημιουργήματά του, ως προϊὸν τῆς φύσεως, ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς φύσεως καὶ διεπόμενον κατὰ συνέπειαν ὑπὸ τῶν ἀδηρίτων νόμων αὐτῆς, χωρὶς αὐτονομίαν καὶ χωρὶς ἰδίαν ἀξίαν. Αἱ ἀντιλήψεις αὗται ἀποτελοῦν ἐν τῇ ἀκρότητί των οὐσιῶδες γνώρισμα τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

* * *

Ἄντιθεσιν πρὸς τὴν μηχανοκρατικὴν ταύτην ἔρμηνειαν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ δὲ τελοκρατικὴ, ἡ ὅποια δέχεται παρὰ τὴν μηχανικὴν διαδοχὴν αἴτιων καὶ ἀποτελεσμάτων καὶ τελικὰ αἴτια, σκοποὺς κατευθύνοντας τὴν διαδοχὴν καὶ ἀλληλοσυνάρτησιν ταύτην. Εἰς τὸ ἀξιωματικὸν τῆς μηχανοκρατίας: ὅμοια αἴτια παράγουν ὅμοια ἀποτελέσματα ἀντιπροβάλλει δὲ τελολογία τὸ ἀξιωματικόν: ὅμοιοι σκοποὶ δύνανται νὰ πραγματοποιοῦνται διὰ διαφόρων μέσων. Κυρίως εἰσηγητὴς τῆς τελολογίας εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ Κάντιος ἀναγνωρίζει τὴν ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ σκοποῦ θεώρησιν ως εύρετικὴν ἡ ρυθμιστικὴν ἀρχὴν ἐρεύνης καὶ ως ὑποκειμενικῶς ἀναγκαῖον τρόπον. Ὁ Leibniz

πειράται νὰ ἔναρμονίσῃ αὐτὴν πρὸς τὴν μηχανοκρατίαν, όπως πολλοὶ ἄλλοι μετ' αὐτόν. Ἡ ἐσωτερική πλευρὰ τοῦ κόσμου διέπεται, λέγει, ύπο σκοπῶν καὶ μόνον ἡ ἐξωτερική μορφὴ τοῦ Γίγνεσθαι ἐμφανίζεται μηχανοκρατική.

Τὰ ἐλατήρια, τὰ ὅποῖα κινοῦν πρὸς τὴν μηχανοκρατικὴν ἐκδοχὴν, εἶναι ποικίλης φύσεως. Μέρικοι ὅπαδοι τοῦ θεῖσμοῦ ὑποστηρίζουν τὴν μηχανοκρατίαν, ἐπειδὴ προσαρμόζεται πρὸς τὴν πίστιν αὐτῶν περὶ ἐφάπαξ καὶ κατ' ἀκολουθίαν μὴ συνεχιζομένης εἰς τὸ διηνεκὲς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Οἱ Δυῖσται εἶναι ύπερμαχοι αὐτῆς, ἐπειδὴ συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀντίληψίν των περὶ σχέσεως Θεοῦ καὶ κόσμου. Πολλοὶ φυσιοδίφαι ρέπουν πρὸς αὐτήν, ἐπειδὴ δὲν ἀντιστρατεύεται πρὸς τὸ ἴδειδες τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως, τ.ξ. πρὸς τὴν ἐξήγησιν τῶν πάντων ἐκ μιᾶς ἀρχῆς, πρὸς τὴν ἀναγωγὴν τῶν πάντων εἰς μίαν ἐνότητα. Τέλος οἱ ψλισταὶ ύπεραμύνονται τῆς μηχανοκρατίας, ἐπειδὴ καθιστᾷ αὕτη, ως νομίζουν, περιττὸν τὸν Θεόν, ἐνῷ ἡ τελολογία ἐπιβάλλει τὴν ἀποδοχὴν πνεύματος ύπεράνω ἢ τούλαχιστον ἐντὸς τῆς φύσεως. Ἡ κατὰ σκοπούς θεώρησις αὕτη ἀφήνει νὰ διαφαίνωνται τὰ δημιουργικὰ δάκτυλα τοῦ Θεοῦ, ἵδια εἰς τὸν κόσμον τῶν ὀργανικῶν μορφῶν. Ταῦτα ἀπομαντεύει διὰ τοῦτο καὶ ὁ Goethe, ἀφ' ὃτου ἀπαλλαγεῖς τοῦ Σπινδζα ἔγινεν ἀριστοτελικός. Εἰς τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου, εἰς τὰς μυστηριώδεις ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ἀρμονίαν τῆς κοσμικῆς κινήσεως καὶ εἰς τὴν συμμετρίαν τῶν μορφῶν διαισθάνεται τὴν μεγάλην ψυχὴν τοῦ κόσμου καὶ ἀντιλαμβάνεται τὸν Θεόν ως τὴν ἐντελέχειαν τοῦ σύμπαντος :

Τί θάταν ἔνας Θεός, ποὺ ἀπ' ἔξω μόνον τὸ κόσμο θὰ κινοῦσε,
Στὰ δάκτυλά του γυρίζοντάς τον κυκλικά.

Σ' αὐτὸν ταιριάζει ἀπὸ μέσα τὸ σύμπαν νὰ κινᾶ,

Τὴ φύση μέσα του νὰ κλεῖ καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ κλείνεται.

Ἐτσι ποὺ ὅλα ὅσα μέσα σ' αὐτὸν τὸ κόσμο ζοῦν καὶ δροῦν

Ἄπ' τὴ δύναμή του γεμάτα νῶναι κι' ἀπ' τὸ πνεῦμα του.

Διὸ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον κηρύσσεται ύπερ τῆς μηχανοκρατίας ὁ ψλισμός. Αἱ ἀντιλήψεις του ως πρὸς αὐτὴν κατ' οὐδὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Λευκίππου καὶ τοῦ Δημοκρίτου. "Οπως ἐκεῖνοι, θεωροῦν καὶ οἱ ψλι-

σταὶ τῶν χρόνων μας τὰ πάντα κατὰ μηχανικάς, αἴτιώδεις σχέσεις, ἀρνοῦνται δρῶντας σκοπούς, δέχονται ποσοτικὴν μόνον ἔξήγησιν τῶν φαινομένων καὶ ἀνάγουν ὅλα τὰ συμβάματα καὶ ὅλας τὰς μορφὰς τοῦ φυσικοῦ, ὀργανικοῦ, ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου εἰς τὴν μηχανικὴν τῶν ἀτόμων. ‘Ο ύλισμός, γράφει ὁ φιλόσοφος Adickes, ὁ δποῖος ως ἀγνωστικιστής εἶναι ἐλεύθερος πάσης μεταφυσικῆς προκαταλήψεως, εἶναι ἡ μόνη κοσμοθεωρία, τὴν δποῖαν δυνάμεθα νὰ ἀναιρέσωμεν διὰ τῆς ἐπιστήμης. Κατ’ οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ἔξηγήσῃ τὸν ψυχικὸν κόσμον καὶ τάφος τοῦ εἶναι ἡ γνωσιολογία, ἡ δποῖα δεικνύει ὅτι ἀμέσως δεδομένα εἰς ἡμᾶς εἶναι μόνον φαινόμενα τῆς συνειδήσεως. Ἐν ὅψει τῆς σαθρότητος ταύτης τοῦ ύλισμοῦ δικαιολογεῖται ἡ δριμεῖα γλῶσσα, τὴν δποῖαν μεταχειρίζεται ἐναντίον του ὁ Adickes. ‘Ο ύλισμός, ἐπάγεται, ἀρκεῖται εἰς τὰς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων καὶ παραμένει εἰς τὴν ἀφελῆ πραγματοκρατίαν τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

3. Η ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΙΑ

Στενώτατα πρὸς τὸν ύλισμὸν καὶ τὴν μηχανοκρατίαν συνδέεται ὁ νατουραλισμός, ἡ φυσιοκρατία. Διότι ἡ μὲν μηχανοκρατία ἀποτελεῖ οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς φυσιοκρατικῆς κοσμοθεωρίας, ὁ δὲ ύλισμός εἶναι ἡ ἀκροτάτη συνέπεια αὐτῆς. Φυσιοκρατία καλεῖται ἐκείνη ἡ κατεύθυνσις τοῦ πνεύματος, ἡ δποῖα ἔχεται δσον τὸ δυνατὸν ἀμεσώτερον τῶν κατ’ αἰσθησιν δεδομένων εἰς ὅλον των τὸ πλάτος. Κατ’ ἀκολουθίαν φυσιοκρατία εἶναι πᾶσα θεώρησις, ἡ δποῖα περιορίζεται κατὰ τὴν ἔρμηνείαν τῆς πραγματικότητος, κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν της ἔκφρασιν, κατὰ τὴν ἀξιολόγησιν αὐτῆς καὶ τοῦ βίου εἰς τὸ κατὰ φύσιν δεδομένον, ἀφορμάται ἀπ’ αὐτοῦ καὶ ἔχεται αὐτοῦ μονομερῶς. Οὕτω τὰ πνευματικὰ φαινόμενα θεωρεῖ κατ’ ἀναλογίαν πρὸς τὰ φυσικὰ ἡ ως ἀπλῆν συνέχισιν αὐτῶν, θεμελιώνει τὴν ἡθικὴν ἐπὶ τῶν φυσικῶν δρμῶν καὶ περιορίζει τὴν ἀποστολὴν τῆς τέχνης εἰς πιστὴν ἀπεικόνισιν τῆς πραγματικότητος, ἀνευτινὸς ἔξωραΐσμοῦ καὶ ἀνευ ἔξυψώσεως αὐτῆς εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ίδανικοῦ. ‘Η φυσιοκρατία ως μεταφυσική ἀπορ-

ρίπτει πᾶν ὅ, τι δὲν εἶναι φύσις, διότι ἀληθής, καθ' αὐτὸν πραγματικότης εἶναι μόνον ἡ φύσις, δηπισθεν τῆς ὁποίας οὐδὲν ὑποκρύπτεται καὶ ἐκτὸς τῆς ὁποίας οὐδὲν ὑπάρχει. 'Ως γνωσιολογία εἶναι αἰσθησιαρχική, ἀναγνωρίζουσα ως πηγὴν τῆς γνώσεως τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν κατ' αἰσθησιν ἐμπειρίαν. 'Ως ἡθικὴ καὶ βιοθεωρία εἶναι εὔδαιμονισμός. 'Η φυσιοκρατικὴ ἡθικὴ θεωρεῖ ως σκοπὸν τοῦ βίου τὴν εὔδαιμονίαν, ψυστόν καθῆκον εἶναι δι' αὐτὴν ἡ εὔδαιμονιστικὴ διαμόρφωσις τοῦ βίου τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου. 'Ως τέχνη ἡ φυσιοκρατία διαβλέπει τὸ νόημα καὶ τὸν σκοπὸν πάσης καλλιτεχνικῆς δημιουργίας εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πιστὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀμέσου ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἐντυπώσεως. Σκοπὸς κατ' ἀκολουθίαν τῆς τέχνης εἶναι κατὰ τὴν φυσιοκρατίαν ἡ ἔκφρασις τοῦ βιώματος, τὸ δποῖον ἀποκομίζομεν ἐκ τῶν ἐντυπώσεων τῆς πραγματικότητος καὶ ἡ διὰ τῆς ἔκφράσεως ταύτης ἐπανάληψις αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἄλλων. Διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν ἡ φυσιοκρατία σημαίνει περιορισμὸν εἰς τὴν ἔξήγησιν τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων ἀπ' ἄλλήλων καὶ εἰς τὴν ἀποφυγὴν συγκροτήσεως ὑποθέσεων, αἱ δποῖαι ἐπιδιώκουν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κύκλου τούτου τῶν φαινομένων τῆς ἐμπειρίας ἢ χωροῦν πέρα αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπερεμπειρικόν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τὸ ἴδεωδες καθόλου τῆς ἐπιστήμης συνισταται εἰς τὴν ἐμμονὴν εἰς τὸν κλειστὸν κύκλον τῆς ἐμπειρίας καὶ εἰς τὴν ἔξήγησιν τοῦ ἐκάστοτε νέου ἐκ τοῦ μέχρι τοῦδε γνωστοῦ. 'Η διαφορὰ δύμως ἀπὸ τὴν φυσιοκρατικὴν ἐπιστήμην ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ἔχεται μὲν ἡ ἀπροκατάληπτος ἐπιστήμη αὐστηρῶς τῆς μεθοδολογικῆς ταύτης ἀρχῆς, ἀλλὰ δὲν ισχυρίζεται, δπως ἔκείνη, ὅτι διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἔξαντλεται τὰ περιεχόμενα τῆς ὑπάρξεως, ὅτι λύει τὰ αἰνιγματά της ἢ ὅτι ἡ ἐμπειρικὴ γνῶσις καὶ ἔξήγησις παρέχει τὴν πλήρη, τὴν ὑστάτην καὶ τελειωτικὴν ἀλήθειαν.

'Η φυσιοκρατία εἶναι αἰωνία, δπως ἡ πνευματοκρατία καὶ καθόλου δ ἴδεαλισμός. Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἀκόμη, κατὰ τοὺς δποῖους ἐπικρατοῦν συστήματα ἀντιφυσιοκρατικά, παραμένει ως λανθάνων ἔχθρός των. 'Ο ισχυρισμὸς ὅτι διείλεται εἰς πόρωσιν εἶναι τόσον σόλοικος καὶ σαθρός ὅσον καὶ δ ἴσχυρισμὸς αὐτῆς τῆς ἴδιας ὅτι αἱ πεποι-

θήσεις τῶν ἀντιπάλων της ὁφείλονται εἰς ἀπάτην τῶν ιερέων ἢ εἰς γεροντικὴν ἄνοιαν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι αἰωνία μόνον ως κοσμοθεωρία. Ἀνώλεθρα εἶναι καὶ τὰ ἐλατήρια αὐτῆς, αἱ μέθοδοι, οἱ σκοποὶ καὶ τὰ ἐπιχειρήματά της. Τὸ ψυχικὸν κέντρον, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐκπηγάζει, εἶναι ἡ ὅρμη πρὸς ἔξηγησιν καὶ δὴ πρὸς ἔξηγησιν ἐξ αἰτίων ἀπλῶν, γνωστῶν καὶ συνήθων. Δέον δύμας πρὸς πλήρη κατανόησιν τῆς φύσεως τῆς κοσμοθεωρίας ταύτης νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τῆς ἀφελοῦς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς της μορφῆς. Κατὰ τὴν πρώτην μορφὴν αὐτῆς οὐδὲν ἀπροσδόκητον συμβαίνει εἰς τὸν κόσμον, οὐδέν, τὸ ὅποιον νὰ μὴ ἀναφέρεται εἰς εύδιάκριτα αἴτια, οὐδὲν τὸ μυστηριῶδες καὶ ἀνεξήγητον. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ ἀφελής φυσιοκρατία θεωρεῖ τὰ πάντα ως κατὰ φύσιν τελούμενα, ἀπορρίπτει τὴν διαρχίαν, ἀναγνωρίζει τὸν μονισμόν, πιστεύει ὅτι ἡ φύσις ἐπάρκει εἰς ἑαυτήν, ἀρνεῖται πᾶν διτι δὲν εἶναι ἐντὸς τῆς φύσεως, πᾶν διτι κεῖται ἐκτὸς ἢ ὑπεράνω αὐτῆς. Ἡ μορφὴ αὐτὴ τῆς φυσιοκρατίας καταλήγει ὅχι εἰς τὴν ἀθεταν, ἀλλ' εἰς τὸν πανθεῖσμόν. "Ολα βεβαίως εἶναι φύσις, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτὴ εἶναι πλήρης θεῶν, ως ἔφρόνει ὁ Θαλῆς, διαποτισμένη ἀπὸ θείαν ζωήν. Οὕτω ἡ φυσιοκρατία αὕτη θεωρεῖ τὴν φύσιν ως κάτι τὸ ζωντανόν, τὸ ὅποιον γεννᾷ ἐξ ἑαυτοῦ τὸ πλῆθος τῶν μορφῶν. Εἶναι τὸ ἔμψυχον ὃν τοῦ Ἰορδάνου Βρούνου, ἡ «μεγάλη θεά» τοῦ Goethe, ἀντικείμενον θαυμασμοῦ, ψυχικῆς ἀνταποκρίσεως καὶ λατρείας. Ἡ φυσιοκρατία λοιπὸν αὕτη ἀποβαίνει συχνὰ εύσεβης καὶ δὲν ἀπορρίπτει ἔμμονον, ἐνδοκοσμικὸν Θεόν. Ἀρνεῖται μόνον τὸν υπερβατικόν, τὸν υπεράνω καὶ ἐκτὸς τοῦ κόσμου πιστευόμενον. Μετέχει κατὰ ταῦτα τοῦ ἀντικείμενικοῦ ἴδεαλισμοῦ, τῆς πανθεῖας καὶ τοῦ υλοζωϊσμοῦ.

Ἡ φυσιοκρατία δύμας προσλαμβάνει ἐντελῶς διαφορετικὸν περιεχόμενον ὃταν ἐπικρατῇ τὸ ἴδεωδες τοῦ ἐπὶ τῶν μαθηματικῶν στηριζομένου λογισμοῦ καὶ αἱ μέθοδοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Διότι φύσις ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀφελοῦς φυσιοκρατίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐρεύνης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἀφελής φυσιοκρατία ἔμβαλλει εἰς αὐτὴν ψυχήν, ὅρμάς, εἰδός τι βουλήσεως, ὅπως ὁ ἀνιμισμός. Διὰ τοῦτο ἀναλαμβάνει ἡ

αύστηρά φυσιοκρατία νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν μυστικίζουσαν αύτὴν ἔννοιαν τῆς φύσεως διὰ μιᾶς ἐπιστημονικῆς. Ὁπομακρύνει ἀπὸ αύτὴν πᾶν ὑπεραισθητὸν στοιχεῖον καὶ λογικοποιεῖ τὰ μὴ δεκτικὰ λόγου, τ.ξ. πειρᾶται νὰ ἀναγάγῃ ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως εἰς ἀρχὰς τόσον ἀπλάς, ὥστε νὰ περιλαμβάνουν τὸν λόγον δλῶν τῶν ὄντων καὶ φαινομένων. Εἰς τὰ αἰτήματα ταῦτα ἀνταποκρίνεται ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημεία. Διὰ τοῦτο ἐπιχειρεῖ ἡ δευτέρα αὕτη μορφὴ τῆς φυσιοκρατίας νὰ ἀναγάγῃ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτῶν καὶ τὴν νομοτέλειάν των δλα τὰ φαινόμενα, γένεσιν, φθιράν, ἔξελιξιν, αὔξησιν, ἀναπαραγωγήν, δημιουργίαν τῶν καθ' ἔκαστον ὄντων καὶ τῶν εἰδῶν, ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, αἰσθήματα, παραστάσεις, νόησιν, δρμάς καὶ βούλησιν. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι ἡ φυσιοκρατία αὕτη εἶναι κάτι ἐντελῶς διάφορον τῆς ἀφελοῦς ἐκείνης καὶ ὑπὸ ποιητικῆς φαντασίας φερομένης φυσιοκρατίας. Μεταξὺ ἀμφοτέρων ὑφίσταται βαθεῖα ἀγτίθεσις. Τὸ παράδειγμα τοῦ Goethe καθιστᾷ αύτὴν δλῶς διόλου σαφῆ. Δι' αὐτὸν ἡ φύσις εἶναι ἀληθῶς ἡ θεά, ἡ μεγάλη "Ἄρτεμις τῆς Ἐφέσου, ἡ μεγαλοφυής, ἐφευρετικὴ καὶ δημιουργικὴ καλλιτέχνις, ἐναλλάσσουσα κίνησις, ἀνεξάντλητος ζωὴς καὶ πηγὴ ζωῆς. Διὰ τοῦτο διαμαρτύρεται μετ' ἀγανακτήσεως εἰς τὴν «Ἀλήθειαν καὶ Ποίησιν» ἐναντίον τῆς περὶ φύσεως ἐκδιχῆς τῆς αύστηρᾶς φυσιοκρατίας. Ὁπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἔργου τοῦ Holbach, τὸ ὁποῖον ἀνέγνωσε, παρατηρεῖ τὰ ἔδη : «Πόσην κενότητα ἔνοιωσα μέσα εἰς αύτὸν τὸ ἀθεϊστικὸν σκιόφως... Τὸ βιβλίον μοῦ ἐφάνη τόσον ζοφερόν, τόσον νεκρόν καὶ ἄψυχον, ὥστε μὲ δυσκολίαν ὑπέμενα τὴν παρουσίαν του». Ἡ δευτέρα αὕτη μορφὴ τῆς φυσιοκρατίας αἴρει παντελῶς τὰ δρια, τὰ ὁποῖα χωρίζουν τὸ βασίλειον τῆς φύσεως ἀπὸ τὸ βασίλειον τῆς συνειδήσεως, τοῦ πνεύματος. Τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον χωρίζει αὐτά, ὠδήγησεν εἰς δύο διαφόρους τρόπους γνώσεως, τὴν γνῶσιν τῶν φυσικῶν καὶ τὴν γνῶσιν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ φυσιοκρατία γεφυρώνει τὸ χάσμα τοῦτο διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν πνευματικῶν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Μεταποιεῖ τὰ φαινόμενα τῆς συνειδήσεως εἰς ἀπλὰ ἐπιφαινόμενα τοῦ σώματος καὶ ἀντικαθιστᾷ τὴν τελολογικὴν θεώρησιν αύ-

τῶν διὰ τῆς αἰτιοκρατικῆς. Ἐλλὰ καὶ ἡ φυσιοκρατία αὕτη, παρὰ τὸν ισχυρισμὸν της ὅτι εἶναι ἐπιστημονική, δὲν εἶναι προϊόν καθαρᾶς ἐπιστήμης, ἀλλὰ συνειδητὴ μεταφυσικὴ ύπερβασίς τῶν δεδομένων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὡς πρὸς τὸῦτο συγγενεύει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως τῆς ἀφελοῦς φυσιοκρατίας. Ἡ διαφορὰ ἀπὸ αὐτῆς συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ αὐστηρὰ φυσιοκρατία γνωρίζει ἀκριβῶς τί ἐπιζητεῖ.

Ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τούτων τῆς φυσιοκρατίας κατανοεῖται εὔκόλως ἡ θέσις, τὴν ὅποιαν λαμβάνει ἔναντι τῶν φαινομένων τοῦ ἴστορικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ βίου. Προσπαθεῖ νὰ ἔρμηνεύσῃ αὐτὰ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, ἐκ ποικίλων ψυχικῶν κινήσεων, διεγέρσεων, ὁρμεμφύτων καὶ ἐξ ἀντιδράσεων καθόλου τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου. Τοῦτο πράττει μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως τῶν περιεχομένων τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Οὕτω κατὰ τοὺς φυσιοκρατικοὺς ἡ θρησκεία ἔγεννήθη ἀπὸ τὸν φόβον καὶ τὸν πόθον ἢ ἀπὸ προεπιστημονικὴν ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος ἢ ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς βίας ἐπὶ τοῦ καθ' ἔκαστον. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐκπίπτει ἡ θρησκεία εἰς φαντασιακὸν πλάσμα, χρησιμεύοντας προστατευτικὸν περίβλημα ἔναντίον τοῦ πνιγηροῦ συναισθήματος τοῦ ξένου καὶ ἀπειλητικοῦ, τὸ δόποιον ἔγγενῷ εἰς τὴν ψυχὴν ἡ πραγματικότης. Κατ' ἀκολουθίαν ζήτημα κύρους καὶ ἀληθείας δὲν ὑφίσταται ως πρὸς τὴν θρησκείαν. Ὁ τρόπος τῆς γενέσεώς της εἶναι ἡ καταδίκη της. Διότι ἡ φυσιοκρατία συγχέει κατὰ οἰκτρὸν τρόπον ζήτημα γενέσεως καὶ ζήτημα κύρους καὶ ἀληθείας. Κατ' ἀνάλογον τρόπον θεωρεῖται καὶ ἡ ἡθικὴ ἀποτέλεσμα ὠφελιμαρχικῶν ροπῶν ἢ ύπολογισμῶν, ως προϊόν τῆς πείρας τοῦ ἀνθρώπινου γένους ως πρὸς τὴν ὠφέλιμον διαμόρφωσιν τῆς συμβιώσεως τῶν ἀτόμων, ἀποσκοποῦν εἰς τὴν συντήρησιν καὶ τὴν εὔπραγίαν αὐτῶν. Τοῦτο δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι ἡ φυσιοκρατία δὲν ἀναγνωρίζει καὶ τὴν πνευματικὴν πραγματικότητα, ἐφ' ὃσον καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης τῆς διὰ τὴν ύπαρξιν. Ὑποβιβάζει μόνον αὐτὴν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, θεωροῦσα αὐτὴν μέσον πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν φυσικῶν σκοπῶν τῆς ζωῆς. Καὶ εἰς τοῦτο κυ-

ρίως συνισταται τὸ σφάλμα της. Διότι παρόρδι ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐμφανίζονται φαινόμενα, τὰ δποῖα ούδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἀνάγκας τῆς ζωῆς. Τυφλώττει πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι ἐνταθήα λαμβάνει χώραν. Ιδιότυπος μετάστασις τοῦ κέντρου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, δόποῖος προσλαμβάνει οὕτω κατεύθυνσιν χωρούσαν πέρα τῶν ἀναγκῶν ἐκείνων. Λησμονεῖ ὅτι δόποιων ὄρεγεται ἡ τὰ δποῖα ἐμβάλλουν εἰς τρόμον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων καθ' αὐτὰ ἀνευ συσχετίσεως πρὸς τὴν ὑπαρξίν του. Εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐπιδιώκομεν ἀντικειμενικὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου, χωρούσαν πολὺ πέρα τῶν ἐνστικτωδῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου. Παραπλησίως ἀνυψούμεθα διὰ τῆς ἥθικῆς εἰς αὐτονομίαν, ἀναγνωρίζοντες αἴτηματα καθολικοῦ κύρους. Τέλος διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς θρησκείας χωρούμεν εἰς ὑπεραισθητούς κόσμους, οἱ δποῖοι διέπονται ὑπὸ ίδιαζόντων εἰς αὐτοὺς νόμων, ὅλως διαφόρων τῶν φυσικῶν καὶ τῆς εἰς τὴν φύσιν ἐπικρατούσης ἀναγκαστικότητος. 'Ο ισχυρισμὸς τῆς φυσιοκρατίας, κατὰ τὸν δποῖον ὅλα αὐτὰ εἶναι φαινόμενα προσαρμογῆς, ισοδυναμεῖ πρὸς δογματικὴν βεβαίωσιν κενὴν περιεχομένου, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἐξήγησις τῆς συνειδήσεως ως λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου ὑπὸ τοῦ ὄλισμοῦ.

4. Ο ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

"Αλλο γνώρισμα τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος εἶναι δόθετικισμός, δόποῖος θάτηδύνατον ἀχαρακτηρισθῆ ὡς ἡ κυρίως εἰπεῖν φιλοσοφικὴ κατεύθυνσις τῶν χρόνων τούτων, ἐπειδὴ ὄλιστικὰ καὶ ίδεαλιστικὰ ρεύματα ὑπῆρξαν πάντοτε καὶ πανταχοῦ. Τούναγτίον δόθετικισμὸς ως σύστημα εἶναι χαρακτηριστικὸν φαινόμενον τῆς περιόδου ταύτης. Οἱ ἀκόλουθοι στίχοι τοῦ Goethe εἶναι παραίνεσις συγχρόνως καὶ προφητεία, ἡ δποῖα ἐφαρμόζεται εἰς αὐτόν :

Στέρια μὲς πατᾶ ἔδῶ καὶ γύρω του μὲς βλέπῃ.
Βουβὸς τοῦτος δόκος στὸν μέξιο δὲν μένει.

Στὸ κεῖ πέρα νὰ φεύγῃ δὲν χρειάζεται.

Χειροπιαστὸ εἶναι ὅ,τι μαθαίνει.

‘Ο θετικισμὸς εἶναι ἡ γνωσιολογικὴ ἔκεινη θεωρία, κατὰ τὴν ὁποίαν μόνην ἀφετηρίαν τῆς γνώσεως ἀποτελοῦν τὰ φαίνομενα, τὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων δεδομένα, καὶ μοναδικὸν ἀντικείμενον αὐτῆς αἱ κατὰ νόμους χωροῦσαι συνδέσεις αὐτῶν. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν δὲν ὑπολείπεται κατὰ ταῦτα εἴ μὴ ἡ εἰς ἐν ὅλον συναρμολόγησις τῶν πορισμάτων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι θετικιστικὰς τάσεις ἀπαντῶμεν καὶ πρότερον, ἀλλὰ τὴν μορφὴν γενικῶς ἀνεγνωρισμένης καὶ κυριαρχούσης ροπῆς προσλαμβάνει ὁ θετικισμὸς τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος. Ἀναφαίνεται κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους εἰς ὅλας τὰς πολιτισμένας χώρας. • Εν Γαλλίᾳ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸν Comte, τὸν Littré, τὸν Taine, τὸν Guyau, τὸν Claude Bernard, ἐν Ἐγγλίᾳ ἀπὸ τὸν Bentham, τὸν J. St. Mill, τὸν Darwin, τὸν Spencer, ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τὸν R. Ardigo, ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ τὸν Feuerbach, τὸν Dühring, τὸν Nietzsche, τὸν Laas, τὸν Mach, τὸν Avenarius, τὸν Vaihinger, τὸν Jodl, τὸν Ziehen κλ.

Τὰ αἴτια τῆς ἀκμῆς του εἶναι τὸ μὲν ἱστορικά, τὸ δὲ ψυχολογικά. Ἡ ἀπὸ τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα ἀρξαμένη καὶ μέχρι τοῦ δεκάτου ὄγδου συνεχῶς αὔξουσα ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀπὸ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον καὶ τὸ ἐπέκεινα, ἡ ὁποία καταλήγει κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα εἰς πλήρη στροφὴν πρὸς τὸν κόσμον τοῦ ἐμπειρικῶς δεδομένου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν τεραστίων προόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Συγχρόνως ἀνακύπτει ἡ ἀμφιβολία περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως τοῦ ὑπερεμπειρικοῦ καὶ βαθύς σκεπτικισμὸς καταλαμβάνει τὰ πνεύματα :

Γιὰ ὅ,τι εἶναι πέρα κλειστὴ μᾶς εἶν’ ἡ θέα,

Τρελλὸς ὅποιος πρὸς τὰ ἔκειν ἀλλοιοθωρίζει

Καὶ πάνω ἀπὸ τὰ σύννεφα παρόμοιούς του πλάθει,

• O Dubois-Reymond, κηρύσσων τὸ περίφημόν του Ignoramus et Ignorabimus, γίνεται ὁ διερμηνεὺς τοῦ συναισθήματος μυριάδων συγχρόνων του. Καὶ δσον περισσότερα προβλήματα λύει ἡ ἐπιστήμη τόσον περισσότερα γίνονται

τὰ νέα, τὰ δποῖα θέτει καὶ τὰ ἀφήνει ἄλυτα. Ἰδίως ἀντιληπτὸν καθίσταται τὸ ἄλυτον τοῦ θεμελιώδου προβλήματος τοῦ κόσμου, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Ἐνώπιον αὐτοῦ καταλαμβάνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ δειλίαν. Οὕτε τῶν Ἐγελιανῶν οὕτε τῶν ψλιστῶν αἱ ἀπαντήσεις τὸν ἴκανοποιοῦν. Διὰ τοῦτο ὅπλιζεται μὲν ἐγκαρτέρησιν καὶ καταφεύγει εἰς τὸν Ἀγνωστικισμὸν τοῦ Huxley καὶ τοῦ Spencer. Μὲ ἄλλας λέξεις ἀποφασίζει νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ ἔρευνητὸν καὶ ἀποφεύγει νὰ σχοληθῇ περὶ τὸ Ἀνεξερεύνητον, τὸ πέρα τῆς ἐμπειρικῆς ἔρευνης.

Τὴν οὐσίαν τοῦ θετικισμοῦ περιγράφει εύστόχως ὁ Goethe διὰ τῶν ἀκολούθων στίχων :

“Ο, τι δὲν ψηλαφᾶτε ἀνύπαρκτο γιὰ σᾶς εἶναι
“Ο, τι δὲν πιάνετε, ὑπόσταση γιὰ σᾶς δὲν ἔχει,
“Ο, τι δὲν λογαριάζεται, δὲν εἶν” ἀληθινό,
“Ο, τι δὲν ξυγιάζεται, αὐτὸ δὲν ἔχει βάρος,
Κι’ ὅ, τι ἔσεῖς δὲν χύνετε, γιὰ σᾶς δὲν ἔχει πέραση.

Πολὺ πρὸ αὐτοῦ περιέγραψεν ὁ Πλάτων τὴν νοοτροπίαν τῶν θετικιστῶν : Περιπτύσσονται διὰ τῶν χειρῶν των τούς λίθους καὶ τὰ δένδρα. Ἰσχυρίζονται ὅτι ὑπαρξιν ἔχει μόνον ὃ, τι προβάλλει ἀντίστασιν εἰς τὴν ἀφήν καὶ ὑποπτεῖ εἰς τὰς αἰσθήσεις. Καὶ ὅν τολμήσῃ κανεὶς φιλόσοφος νὰ βεβαιώσῃ ὃ, τι ὑπάρχουν καὶ μὴ σωματικὰ ὅντα, ἐκδηλώνουν παρευθύς τὴν περιφρόνησιν των καὶ ἀπαξιοῦν νὰ προσέξουν πλέον εἰς δσα λέγει.

‘Ο θετικισμὸς εἶναι πράγματι ἡ φιλοσοφία τοῦ ψηλαφητοῦ, ἔκεινου, τοῦ δποίου λαμβάνομεν γνῶσιν διὰ τῆς ἐμπειρίας. ‘Η φιλοσοφία τοῦ τμήματος ἔκεινου τοῦ κόσμου, τὸ δποῖον δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ φωτίσῃ, καὶ ἡ ἀπὸ σκοποῦ ἄγνοια τοῦ ὑπολοίπου τμήματος, τὸ δποῖον εἶναι ἀπρόσατον εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. ‘Ο θετικισμὸς ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας. Τὸ ὅπισθεν αὐτῶν κείμενον, τὸ πρᾶγμα καθ’ αὐτό, τὸ ὑπερβατικόν εἶναι εἰς αὐτὸν ἀδιάφορον. ‘Ο θετικισμὸς ἔρευνᾶ, περιγράφει καὶ ἐπαληθεύει. Εἰς ταῦτα περιορίζει τὸ ἔργον τῆς ἐπιστήμης. Τὴν μεταφυσικὴν θεωρεῖ ἀπατηλὸν κατασκεύασμα, φαντασίωσιν ἥποιη-

σιν. Είναι λοιπόν φιλοσοφία δσχολουμένη περὶ τὸ ἐνδοκοσμικόν, ἀντίθετος κατὰ ταῦτα πρὸς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν τῆς νοσταλγίας τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν φωτεινήν της πατρίδα. 'Ο θετικισμὸς δὲν συναισθάνεται τὸν ἑαυτόν του ἐγκεκλεισμένον εἰς τὸ Μή ὅν καὶ δὲν ποθεῖ τὸ ἀπεριόριστον. Τὸν οὐρανὸν τοῦ εὑρίσκει εἰς τὸν ποικιλόχρωμον κόσμον τοῦ 'Ἐνθάδε. Οὕτω ὁ θετικισμὸς τελεῖ εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἰδεαλισμόν. 'Ο ἰδεαλισμὸς ὑποτάσσει τὴν πραγματικότητα εἰς τὸ πνεῦμα, εἰς τὴν νόησιν, καθορίζει τὸ ἀντικείμενον ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου, παράγει τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸ δεύτερον. 'Ο θετικισμὸς τούναντίον λαμβάνει τὸ ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον συνδέονται ἀρρήκτως πρὸς ἄλληλα. 'Αλλὰ τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τὴν σύνδεσιν ταύτην ἔχει τὸ ἀντικείμενον. Διότι δλαι μας αἱ γνῶσεις είναι περιεχόμενα τῆς κατ[°] αἴσθησιν ἀντιλήψεως, μεταποιημένα ὑπὸ τῆς νοήσεως. 'Ο ἰδεαλισμὸς ἀνάγει πᾶσαν γνῶσιν καὶ πᾶσαν ἡθικὴν εἰς ἀρχὰς καθολικοῦ κύρους, ὁ θετικισμὸς τούναντίον είναι σχετικοκρατικός, διδάσκων τὴν ἀδιάκοπον ἔξελιξιν καὶ μεταβολήν. Καὶ ἐνῷ δ ἰδεαλισμὸς ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἐρμηνεύῃ τὰς πνευματικὰς ἀρχὰς, αἱ ὅποιαι καθορίζουν τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἡθικήν, ἐξ ἀνωτέρου τινός, ὑπεραισθητοῦ κόσμου, ἀντιτάσσει εἰς τοῦτο ὁ θετικισμὸς ἡθικὴν ἐκπηγάζουσαν ἀπὸ ἐλατήρια, τὰ ὅποια κατάγονται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Είναι διὰ τοῦτο φυσικὸν δτὶ ἀπορρίπτει πᾶσαν μεταφυσικήν, ἀν καὶ συχνὰ ὑπὸ τὸν δρὸν τοῦτον ἔννοεῖ πρωτόγονόν τινα πίστιν εἰς ἄλλον κόσμον, ἡ ὅποια ὀλίγην ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν μεταφυσικὴν ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ. Μετὰ τῆς μεταφυσικῆς ἀπορρίπτει, ως είναι ἐπόμενον, καὶ τὴν θρησκείαν. Τὴν θέσιν αὐτῆς καταλαμβάνει ἡ λατρεία τῆς ἀνθρωπότητος, ὥπως παρὰ Comte, ἢ ἡ ἐπιστήμη μετὰ τῆς τέχνης, ὥπως παρὰ Guyau καὶ Dühring, ἢ δ ὑπεράνθρωπος, ὥπως παρὰ Nietzsche. Τὸ ἀντίθεον τοῦτο πνεῦμα τοῦ θετικισμοῦ ἔξωτερικεύεται μὲ παθητικοὺς τόνους ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ «Ζαρατούστρα». 'Ο τελευταῖος οὗτος κηρύσσει χωρὶς διακοπὴν δτὶ «ὁ Θεὸς ἀπέθανεν». 'Αλλ ὀλίγοι μόνον θετικισταὶ είχον τὸ σθένος νὰ παραμείνουν ἀτάραχοι ἐντὸς τῆς παγερᾶς ἀτμοσφαίρας τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τῆς ἀδιαφο-

ρίας πρὸς τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ ἀνθρωπίνου στήθους. Οἱ καλύτεροι ἔξ αὐτῶν κατέχονται ἀπὸ βαρύθυμον νοσταλγίαν πρὸς ὅ,τι ἐπόθησε πάντοτε ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὰς καλυτέρας της στιγμάς, πρὸς ἑκεῖνο, πρὸς τὸ ὅποιον αὐτοὶ οἱ Ἄνθρωποι πιστεύουν δτὶ δὲν ἥμποροθν πλέον νὰ στραφοῦν, ἐπειδὴ δ δρόμος πρὸς αὐτὸ διφράχθη ἀπὸ τὰς γνωσιολογικὰς προύποθέσεις τῆς θετικιστικῆς των φιλοσοφίας. Συμβαίνει περὶ αὐτοὺς ὅ,τι καὶ περὶ τὸν Heine :

Δὲν ἔέρω τὶ νόημα ἔχει
Ποὺ εἴμαι τόσο ψλιμμένος.
Κάποιο παληό, ἀπόκοσμο παραμύθι
Τὸ νοῦ μου καθόλου
Δὲν θέλει ν^ο ἀφήσῃ.

Τὴν νοσταλγικὴν αὐτὴν βαρύθυμίαν ἀποπνέουν τόσον τὰ ἔργα τοῦ Nietzsche ὅσον καὶ οἱ «Στίχοι ἐνδές φιλοσόφου» τοῦ Guyau. Τοὺς τόνους τῆς νοσταλγίας τοῦ πρώτου ἀκούομεν ἀπὸ τὸ ὄντειρον τοῦ ‘Υπερανθρώπου του, ἀπὸ τὸν διονυσιακὸν του μυστικισμὸν, ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς αἰωνίας ἐπιστροφῆς, ἀπὸ τὴν μελαγχολίαν τῶν στίχων, οἱ ὅποιοι θρηνοῦν τὸν ἀπολεσθέντα παράδεισον τῆς ψυχῆς του, ἀπὸ τὴν περιπαθῆ προσευχῆν του πρὸς τὸν ἄγνωστον Θεόν. ‘Η αὐτὴ βαρύθυμος νοσταλγία ἀντηχεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ Γάλλου δμόδρονδος του. ‘Ο λεπτὸς συγγραφεὺς τῆς «’Αθρησκείας τοῦ μέλλοντος» κατέχεται ἀπὸ τὸν εὔγενη πόνον, τὸν ὅποιον ἔγγενδε εἰς τὴν ψυχήν του ἡ κατάρρευσις ὑψηλῶν ἴδαικῶν καὶ ἡ ἔρημία, τὴν ὅποιαν αἰσθάνεται δ ἀνθρωπος ἐντὸς σύμπαντος ἀνευ Θεοῦ, αἰνιγματικοῦ καὶ ἀδυσωπήτου. Οὕτω ἐνσαρκώνει καὶ δ Ἅγιος Θεόδωρος της τὴν μοῖραν καὶ τὴν θλιψιν μιᾶς ἐποχῆς, «τὴν ἀγωνίαν μιᾶς πνευματικῆς μορφῆς τῆς ζωῆς, ἡ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ διὰ τοῦτο αἰωνία καὶ ἀκατάλυτος».

* * *

‘Ο θετικισμὸς δὲν ἔχει πλέον σήμερον τὴν κυριαρχοῦσαν θέσιν, τὴν ὅποιαν κατεῖχε κατὰ τὴν λήξασαν ἐποχήν. ‘Εξακολουθεῖ δμως νὰ ἐκπροσωπεῖται καὶ κατὰ τὸν εἰκο-

στὸν αἰῶνα ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ως αἰσθησιαρχικὸς ὑπὸ τοῦ Mach, ως φιλοσοφία τοῦ ἔμμονου ὑπὸ τοῦ Schuppe, ως «θεμελιώδης ἐπιστήμη» ὑπὸ τοῦ Rehmke, ως πλασματοκρατία ὑπὸ τοῦ Vaihinger, ως ιστορικὴ σχετικοκρατία ὑπὸ τοῦ M. Weber. Βαρὺ πλῆγμα κατὰ τοῦ θετικισμοῦ καθόλου σημαίνουν αἱ ἀνακαλύψεις τῆς νεωτέρας φυσικῆς, αἱ δποῖαι διέλυσαν τὰ γνωσιολογικὰ κατασκευάσματα τοῦ Mach καὶ συνέβαλαν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας, ἡ δποῖα ἐκπροσωπεῖ ἐπαγωγικὴν μεταφυσικήν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς δτὶ ἐσημειώθη ἀναβίωσις τοῦ θετικισμοῦ ὑπὸ νέαν μορφὴν διὰ τοῦ λεγομένου «κύκλου τῆς Βιέννης» ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Schlick, Reichenbach, Carnap κ. ἄ., τὸν δποῖον διακρίνει ὁξὺς ἀγῶν κατὰ τῆς μεταφυσικῆς καὶ προσπάθεια πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀπ' αὐτήν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι πλέον ὁ δρμητικὸς ποταμός, ὁ δποῖος παρέσυρε τὰ πάντα, δπως κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ παρελθόντος αἰώνος. Ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς ρύακα, ὁ δποῖος κυλᾷ τὰ ἀβαθῆ του ὕδατα παρὰ τὸν ἴσχυρὸν ροῦν τῶν μεταφυσικῶν κατευθύνσεων τῶν χρόνων μας.

5. ΑΝΤΙΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑΙ ΡΟΠΑΙ

‘Ο θετικισμὸς εἶναι κατ’ ἀρχὴν ἔχθρὸς πάσης μεταφυσικῆς. Τὸ πόθεν καὶ ποῦ, τὸ διατί καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν ἔξιβελίζονται ὑπ’ αὐτοῦ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ πνεύματος. Οὕτω ἔξαφανίζεται καὶ ἡ φιλοσοφία ως μεταφυσικὴ καὶ κοσμοθεωρία ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἐπιστήμης. ‘Ο, τι ὑπολείπεται ἐξ αὐτῆς εἶναι γνωσιολογία καὶ λογική, μεθοδολογία καὶ ψυχολογία, δηλαδὴ μόνον δτὶ μετέχει τῆς ἀκριβοῦς ἐπιστήμης, συμφώνως πρὸς τὸ ἀντιμεταφυσικὸν πνεῦμα τῶν χρόνων τούτων. ’Απὸ ἀνάλογον ἀντιμεταφυσικὴν διάθεσιν διαπνέεται καὶ ὁ Νεοκαντιανισμός, τούλαχιστον ἔκεινοι οἱ ἐκπρόσωποι αὐτοῦ, οἱ δποῖοι, πιστοὶ εἰς τὴν Κριτικὴν τοῦ καθαροῦ λόγου τοῦ Καντίου, θεωροῦν ἀδύνατον ως ἐπιστήμην πᾶσαν μεταφυσικὴν καὶ συμφωνοῦν πρὸς τὸν θετικιστὰς ως πρὸς τὸ ἔργον καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς φιλοσοφίας. ‘Ο νεοκαντιανισμός, ὁ δποῖος